

En kort Efterretning om den engelske Bibeloversætter, Biskop Myles Coverdale, og hans Ophold i Danmark under Kong Christian III.

ved

C. Molbech.

Då jeg for tre Aar siden udarbejdede en Historie af de ældste danske Bibeloversættelser, navnlig Kong Christian den Tredies, eller den første fuldstændige danske Bibel af 1550, blev jeg tilfældigviis bekendt med den Omstændighed, at en af de engelske Reformatorer, som hans Fædreland, foruden andre Fortjenester af Kirken, skylder den første fuldstændige engelske Bibeloversættelse af Aar 1535, to Gange til forsiellige Tider havde opholdt sig i Danmark, og nydt personlig Besyttelse af Christian III. Dette gav Anledning til det Forsæt hos mig, engang nærmere at undersøge denne Reformators Levnetsomstændigheder, og maaskee et eller andet Sted at meddele noget om disse, særdeles om Anledningen til hans Ophold i Danmark; samt om Beskaffenheden af hans Bibeloversættelse, og dens Forhold til andre og ældre engelske Versioner. Ved at undersøge de her tilgængelige ældre og nyere Kilder til den engelske Kirkehistorie, hvormed det Kongelige Bibliothek ikke er sparsomt forsynet, fandt jeg dem overhovedet temmelig fattige paa noiere, specielle Efterretninger om Coverdales Levnet og Forhold i og udenfor England; og hvad jeg særdeles savnede, var historiske og lingvuiske Oplysninger om hans engelske Bibel og dens Sprogforhold. Dette Savn blev, imod min Forventning, ikke engang afhjulpet ved en egen Levnetsbeskrivelse af denne, ved sin rene, evangeliske Bandel ligesaa agtværdige, som ved sit Bibelværk berømte Geistlige (Memorials of the R. R. Myles Coverdale, sometime Lord Bishop of Exeter, &c. Lond. 1838); en Bog, jeg først senere hen er bleven bekendt med. Den unævnte Forfatter har i svrigt uden Tvivl med Glid benyttet alle ham bekendte og tilgængelige trykte Kilder; men de skriftlige og utrykte, som han har fundet Afgang til, synes ikke at have været særdeles overflødige eller indholdsrige, hvilket han ogsaa selv i Slutningen af Skriftet omtaler og beklager. Om Coverdales langvarige Ophold udenfor England, navnlig

i Danmark, har han ei kunnet berette mere, end hvad man finder hos Fox, og i et Par andre kirkehistoriske Værker. Over Coverdales Skrifter har denne Forsf. derimod givet en nøiagtig Fortegnelse, hvoriblandt ogsaa Literaturen af hans Bibeloversættelse er fuldstændig; men en egen og nøiere kritisk Undersøgelse af dens Egenheder og Kilder savnes. — I det Kongelige Geheime-Archiv, hvor jeg havde haabet, at i det mindste de originale Udkast til Brevverlingen om Coverdale imellem Christian III. og Dr. Maria, denne Dronnings originale Svarskrivelser, vel ogsaa oplysende Breve eller Ansøgninger af Dr. Machabæus, maatte forefindes; har dette Haab slaaet feil. Desuagtet troer jeg, at selv de saa historiske Træk, der give et nyt Bidrag til Fremstillingen af Christian den Tredies bekiendte Værne og Iver for Kirke-Reformationen og dens Hovedmand, ere karakteristiske og mærkelige. For at opfatte og forstaae dem rigtigt, var en kort Skitse af Coverdales Levnet og Stiebne nødvendig; og heller ikke den, troer jeg, vil findes uden Interesse for danske Læsere.

Myles Coverdale var født 1488 i Grevskaabet York, uden at man med Nøihed kiender hans Fødested. Det antages imidlertid, ikke uden Rimelighed, at han har taget sit Tilnavn efter Districtet Coverdale i Richmondshire, og at dette har været hans Fødeegn*). Han blev opdraget i Augustinerklostret i Cambridge, og blev siden, ligesom Luther, en Munk af denne Orden, der i hans Tid havde en Prior for Klostret i Cambridge, Dr. Barnes, som havde studeret i London, og med en i hans Tid i Cambridge ualmindelig Eersdom forenede en alvorlig Iver for den renere og forbedrede Religionslære, hvis første Spirer fra Nederlandene forplantedes over til England. Denne Mandes Exempel og Være, skiondt han i Begyndelsen ikke offentligt kunde vedgaae sine Meninger, havde ikke ringe Indflydelse paa Coverdale, der imidlertid snart gjorde saadan Fremgang i Sprogene og de theologiske Studier, at den beskedne Barnes selv erkjendte Værlingen for

*) Whitaker Hist. of Richmondshire, Vol. I. p. 16.

sin Mester. Efterat Coverdale (der menes i A. 1514) var bleven viet til Præst, begyndte han hyppigen at bivaane de Forsamlinger, som enkelte reformatorisk sindede Geistlige og Lærde i Cambridge, hvor man i øvrigt ved Universitetet var strengt kirkelig sindet, holdt; i Begyndelsen hemmeligt og meget forsigtigt i et Huus, kaldet „den hvide Hest“, nær ved St. Johannes Collegium. Det varede heller ikke længe, før Dr. Barnes selv traadte offentligt frem, og prædikede saavel imod den romerske Kirkes Lærdomme, som imod den Pomp og Pragt i Kirkeceremonier og i den høiere Geistligheds Levemaade, der i Cardinal Wolfey fandt et Forbillede og en mægtig Beskytter. Det biskoppelig-catholske Parti i Cambridge forsøgte først sine Præster ved at prædike imod Reformatoren; men det varede ikke længe før Wolfey lod Barnes føre som Fange til London, hvor han sattes under geistligt Forhør, blev fængslet, og foresat det Vilkaar, enten at affværges sin Vildfarelse, eller brændes som Kætter. Barnes valgte det første, for en Deel efter sine Venners Overtalelser, der meente, at den Tid snart vilde komme, da hans levende Ord og Lære vilde være til større Gavn for den gode Sag, end hans Martyrdød. Han blev imidlertid snart atter mistænkt for Kæteri, og maatte for at redde sit Liv, flygte over til Fastlandet; men da han efter nogle Aar vendte tilbage, undgik han ikke, skøndt i nogen Tid behandlet med Mildhed og Naade af Henrik VIII., det catholske Parties senere skarpe Forfølgelser, og blev brændt i London den 20de Jul. 1540.

Den Livsfare, hvori Coverdales Lærer og Ven tidligere havde svævet, og den Landflygtighed, hvorved Barnes allene for en Tid kunde redde sig fra Baalet, affrækkede ikke den yngre, nidkære og energiske Reformator, der fandt det umueligt for sig længere at dølge den fulde Bektendelse af sine afvigende Troesmeninger. Han forlod sit Kloster i Cambridge,

afslagde Munkedragten og vandrede omkring i Landet, hvor han paa forskellige Steder (bl. a. i Bumstead i Essex) prædikede i Kirkerne mod endeel Sætninger i den catholske Troeslære. Det varede heller ikke længe før han blev angivet som Klætter for Biskoppen af London; og han indsaac, at Flugten var det eneste Middel for ham til at redde Livet. Det lykkedes ham i Tide at slippe over til Tydskland, hvor han havde gjort Aftale med den berømte Reformator Will. Tyndall, at mødes med ham i Hamborg. Tyndall havde da allerede tilbragt nogle Aar i Nederlandene (paa samme Tid som de danske Bibels oversættere S. Michelsen og Christian Pedersen der opholdt sig) og havde 1526*) udgivet den første engelske Oversættelse af det N. Testamente, der tryktes i Antwerpen i et Oplag af 1500 Exemplarer. Ingen Bogtrykker i England vovede at paatage sig Trykningen, paa Grund af en gammel geistlig Forordning af Erkebiskop Arundel fra A. 1408, der forbød Enhver paany at oversætte, afskrive, læse eller salbyde nogen Oversættelse af Bibelen i Landets Sprog, med mindre den først af vedkommende geistlige Vortighed var prøvet og bifaldet; og en saadan Censur havde Ingen i meere end hundrede Aar i England vovet at underkaste sig, og vovede det ikke endnu.

Da nu Tyndall's Oversættelse udkom, gjorde Cardinal Wolsey og de engelske Biskopper sig al mulig Umage for at undertrykke den og hindre dens Udbredelse; men hvorken Forbud, Forsølgelser eller strenge og vanærende Straffe, der anvendtes mod dem, som indførte eller udbredte de engelske Testamenter, kunde hjælpe. Saaledes bleve iblandt andre to

*) Saaledes to Aar tidligere end Hans Michelsens danske Oversættelse af det N. T., der udkom i Leipzig 1524; men 3 Aar tidligere end den første Udgave af Christiern Pedersens N. T., trykt i Antwerpen 1529.

Kløbmænd i London, af hvilke den ene, John Tyndall, var en Broder til Reformatoren, satte baglænds hver paa sin Hest, med en Deel Exemplarer bundne om Livet paa dem, eller hængte fast paa deres Klæder. Paa denne Maade fortes de til en offentlig Plads, hvor de derpaa selv maatte brænde Bøgerne.

Ikke mere heldig i sin Bibelforsølgelse var Biskoppen af London, da han engang var kommen over til Antwerpen, og der vilde forsøge en anden Maade til at gjøre Ende paa det hele Forraad af den forbudne Bog. En Kløbmand fra London, Aug. Packyngton, der mere var Tyndalls, end Biskoppens Ven, fik denne til at overdrage ham, at opkøbe hos Oversætterens selv, og andensteds i Antwerpen, alle de Exemplarer af Tyndalls Nye Testamente, der vare at overskomme. Biskoppen var meget villig til at give Penge hertil, lod Bøgerne føre til London, og der offentlig opbrænde. Imidlertid havde Tyndall derved paa eengang faaet en god Pengesum i Hænde, som han anvendte til strax at besørge en ny, rettet og forbedret Udgave af sit nye Testamente i Trykken. Biskoppen mærkede snart, at i Stedet for at den kietterste Væsningskulde ophøre, kom der flere og flere Nye Testamenter i Omløb i England. Han sendte Bud efter Packyngton, for at erfare, hvorledes dette kunde gaae til; da denne dog havde forsikret ham, at der neppe var et Exemplar mere tilbage i Antwerpen. Kløbmanden svarede ham: at han havde selv mærket, at Tyndall maatte nok have fundet paa, at gjøre flere nye Testamenter, siden han havde solgt de forrige; og det blev neppe bedre dermed, førend Biskoppen beqvæmmede sig til at købe Skrifterne, hvormed de trykkede Testamenterne i Antwerpen. Derved maatte den indskrænkede Biskop selv smile, og mærkede nu omsider, at han havde ladet sig føre bag Lyset.

Coverdale var imidlertid kommen over til Hamborg, hvor Lyndall, efter en uheldig Rejse til Soes, paa hvilken han led Skibbrud, samlede med ham i Begyndelsen af 1529, og begge gave sig i Færd med at oversætte de fem Mosebøger, hvilket Arbejde de sluttede i December s. A. Lyndall, som derpaa begav sig tilbage til Nederlandene, lod denne Oversættelse 1530 trykke i Marburg. Hvor længe Coverdale opholdt sig i Hamborg, og hvor han overhovedet tilbragte en Række af de paafølgende Aar, vides ikke med Visshed. Man har imidlertid Efterretning om, at han i disse Aar første Gang kom til Danmark, og der opholdt sig i nogen Tid, maaskee endog saa længe, at han imidlertid her kunde fortsætte sin begyndte Bibeloversættelse. I det mindste har man, efter den Modtagelse han senere fandt, og den Bevaagenhed Christian III. da viste ham, nogen Grund til at slutte, at Kongen allerede under dette hans første Ophold (imellem A. 1530—34), har kendt og agtet Coverdale. Fra 1534 af, i det mindste, maa Coverdale derimod efter Almelighed have opholdt sig dér, hvor hans engelske Oversættelse af den hele Bibel første Gang tryktes, da det vel maa antages, at han ikke har kunnet lade Bærkets Correctur besørge ved Andre. Denne Bibel blev færdig fra Pressen den 4de Octbr. 1535; og det har længe været antaget, at Bogtrykkeren (som ikke nævnes) var Christoffer Froschhoyer i Zürich, paa Grund af Ligheden imellem Typerne i Coverdales Bibel og i Bøger, trykte hos Froschhoyer. For ikke længe siden har man derimod i England gjort den Opdagelse, at endeel Træsnit i denne Bibel ere de selvsamme, der forekomme i et Par saakaldte Billedbibler, trykte 1533 og 1539 af Christian Egenolph i Frankfurt am Main; og saaledes synes nu en større Almelighed at tale for den frankfurtske Bogtrykker, end for Froschhoyer i Zürich. At Coverdale endnu var under den Nødvendighed at maatte lade

sin Bibel, som han dog tillegiede Kong Henrik den Ottende, trykke udenfor England, oplyses meget vel af Religionens og Kirkeforfatningens daværende Tilstand i dette Rige.

Henrik den Ottende, en Konge, der i Sierningen ikke vilde erkende nogen anden Rettesnor for sine Handlinger, end sine utæmmelige Eidskaber, og hvis Stolthed, Sandfælsighed og Selvraadighed bragte ham til at udøve det meest lunefulde og grusomme Tyrannie, som det nyere Europas Historie kan opvise hos en Regent, havde vel, som en Folge af Stridighederne med Pave Clemens VII i Anledning af Kongens Stilmisde og Giftermaalet med Anna Boleyn, ophævet den engelske Kirkes Lydighed under Paven, og gjort sig til en ligesaa uindskrænket Herre over Geistligheden i sit Rige, som han var det over Adelen, Parlaterne og det øvrige Folk. Men skøndt han havde løsrevet sig fra den catholske Kirke, omstødt dens Forfatning, bemægtiget sig en stor Deel af Klostersgodset og andre engelske Stiftelsers Eiendom, og erklæret sig selv for den engelske Kirkes høieste Overhoved og Herre: var det dog langt fra, at han enten i Hiertet hylde Luthers reformatoriske Lære, eller vilde tilstaae en protestantisk Frihed i den religiøse Tro og Forskning, eller i Guddyrkelsen. Han var vel i Grunden selv hverken Catholik eller Protestant, og hvad han sær havde mod den catholske Lære og Kirkeforfatning var, at den vilde indskrænke hans absolute kongelige Magt. At han til sin Tid, og efterat have brudt med Paven, gjorde udvortes Strid til at nærme sig det protestantiske Parti i Tydskland, ja endog (1535) sendte et Gesandskab til Forbundet i Smalkalden med Tilbud om at forene sig med de protestantiske tydske Fyrster, var hos en Regent af Henriks Charakter ikke at stole paa. De 59 Troesartikler, som han i Forening med sine Theologer opsatte og lod bekjendtgjøre 1536, som de Retteendes Grundlov i den engelske Kirke, ligesom

de 6 kongelige Artikler af 1539, vare egentlig ganske lidet afvigende fra den catholske Troeslære, undtagen i den ene Hovedartikel, som fraskrev Paven hans kirkelige Overherredømme; men paabød enhver Undersaat ubegrændset Lydighed i alle geistlige og verdslige Forhold mod Kongen, og tillagde denne Myndighed til „at affkaffe Misbrug i Kirken.“

Henrik syntes derefter vel paa en Maade at lade begge religiøse Partier, det gamle i sin langsomt synkende og aftagende Magt, det nye i sin hadede og forfulgte Lære, bestaae ved Siden af hinanden. Men, det er ikke let at sige, hvilket af dem han selv, med Hensyn til Dogmer og Sætninger, egentlig hylde. Han lod Biskopperne og den høiere Geistlighed i England, for saa vidt som de soled sig efter hans Stoltthed, Herskelyste og Luner, beholde en stor Deel af deres Magt og Indflydelse; han bifaldt mange Forholdsregler, der vare langt fra at vidne om Religions- og Samvittighedsfrihed; ja taalte eller tværksatte, baade før og efter hans Brudd med den pavelige Stol, Forsølgelser og grusomme Straffe mod saakaldte Kættere, ligemeget af hvilket Parti, naar de ikke vilde hylde Kongens pavelige Myndighed*).

*) For gientagen Overtrædelse af Forbudet mod at sælge og udbrede Luthers Nye Testamenter (see ovenfor) maatte i det mindste 4 eller 5 Personer ende deres Liv paa Baalet (efter 1530); men Reformatorerne brugte det radicale Middel ligesaa fuldt som det catholske Parti. 1533 brændte man to londonste Borgere, som ikke, hverken for Erkebiskop Cranmer eller Biskoppen af London, vilde opgive deres Mening: at det ikke var nødvendigt, at troe paa den legemlige Nærværelse i Nadveren (s. Cranmers Beretning herom i Archæol. Brit. XVIII. p. 81). 1535 landede en heel Colonie af tydske Anabaptister i England, hvoraf 14, som ikke vilde affværges deres Tro, bleve brændte. En Munk fra Wales, Dr. Friarr, som havde været Dronning Catharinas Skriftefader, og stod i stor Anseelse hos det catholske Parti, havde samme Skiebne (han blev ophængt og brændtes over en langsom Ild), fordi han havde strævet mod Henriks Overherredømme i Kirken. (Lingard Hist. of Engl. 4th Ed. 1838.

Saaledes kan man heller ikke sige, at de tidligste Bestræbelser for at udbrede Kundskab til den hellige Skrift ved Oversættelser i Landets Sprog, mødte nogen alvorlig meent Understøttelse eller Beskyttelse fra Kongens Side. Hvorledes det gik med Tyndall og hans Oversættelse af det Nye Testamente, er ovenfor berørt; og det var først efterat Henrik var bleven overbevist om, at det var forgievs, at ville med Magt hindre Opkomst og Udbredelse af engelske Bibel-Oversættelser, at han (1530) lod udgaae en Bekendtgjørelse, som befalede enhver Englønder, der var i Besiddelse af Tyndals Bøger, at afgive dem, hvorimod Kongen gav det Løfte, at en ny engelsk Oversættelse, udarbejdet af lærde Geistlige, skulde træde i Stedet for hine*). En saadan udkom ogsaa omsider 1537, bekendt under Navn af „Thomas Matthæwes Bibel“ (hvilket var et opdigtet Navn); et Arbejde, hvortil man med enkelte vilkaarlige Forandringer havde benyttet Tyndals og Coverdales Oversættelser. — At derimod Henrik allerede tidligere (1535 eller 36) skulde have tilladt og autoriseret Coverdales Bibeloversættelse, er en af Mogle yttret Mening, som vel har adskillige Grunde for sig; men i det mindste ikke er tilstrækkeligt beviselig. Saa meget synes tydeligt, at den ulykkelige Dronning Anna Boleyn har interesseret sig, enten særdeles for Coverdale, eller i det mindste for at Bibelens Læsning i det

Svo VI. p. 275). En Præst og Skolemester Nicholson i London, der fra Erkebiskop Cranmer appellerede til Kongen (for den samme hæfteste Mening om Transsubstantiationen, som Cranmer dog selv noget senere antog), blev bragt for en geistlig Ret, hvori R. Henrik med stor Høitidelighed præsiderede, og efterat have i 5 Timer forgievs anvendt sin egen og 7 Biskoppers Veltalenhed paa at ombende ham, dømte ham til Baalet, 1539. (Collier ecclesiastical Hist. of Gr. Britain. Lond. 1708—1714. Fol. II. p. 152. Lingard. l. c. p. 281—83.)

*) Sefr. Lingard l. c. p. 277—78.

engelske Sprog maatte blive tilladt; og hendes Død ved Bøddeløren (19. Mai 1536) har maaskee netop hindret, at ikke Coverdales, men en anden nys omtalt Oversættelse, blev den, som erholdt Kongens Tilladelse til at bringes i uhindret Omløb*). I øvrigt ere hverken disse Omstændigheder, eller mere af det, som vedkommer Historien og Beskaffenheden af den første fuldstændige engelske Bibel, hidtil i trykte Skrifter fuldstændig oplyst; og det synes som denne Bibel, i nogen Mangel paa tilstrækkelige historiske Kilder for saadanne Oplysninger, har eet og andet tilfælles med vor tidligste danske Bibel fra 1550, som dog udkom under ganske forskellige Betingelser.

Det er tillige paafaldende nok, at hidtil, saa vidt mig er bekiendt, ingen fuldstændig kritisk Undersøgelse af Tyndals og Coverdales Nye Testamenter og øvrige Bibeloversættelser tilfulde har afgjort: om og hvorvidt begge overalt og allene have benyttet Grundteksten ved deres Arbejder, eller om de tildeels have lagt Vulgata til Grund; eller endelig om nogen af disse Englændere har kiendt og benyttet Luthers over hele Tydskland udbredte Oversættelser til det Nye og Gamle Testamente. Om Coverdale, der i flere Aar havde levet i Hamborg og andensteds i Tydskland, og hvis Bibel udgik fra et tydsk Officin, kan det i det mindste neppe antages, at han slet ikke skulde have været bekiendt med Luthers allerede ti Aar gamle tydske Oversættelser af det Nye og endel af det Gamle Testamente (1522, 1533, og hele Bibelen første Gang 1534). Saameget holdes imidlertid for afgjort, at Coverdale

*) Der er en mærkelig Omstændighed ved Coverdales Dedication af Bibelen til Kong Henrik VIII. Man seer ved Sammenligning af de forskellige Exemplarer (7 ere endnu til) paa det Sted, hvor Dronning Anna omtales („Your dearest just wyfe and most vertuous Pryncesse Quene Anne“) at man, efter Anna Boleyns Død, har omtrykt dette Blad, og sat „Quene Jane“ (Seymour) i Stedet.

„med megen Indsigt og Troskab skal have fulgt den hebraiske Text, og søgt at give en med denne uale overeensstemmende Oversættelse“ (most consonant to the original)*). Om Forholdet imellem Coverdales og Tyndals Arbejder (begge fattede i vore Bibliotheker, selv i de nyere Udflyk) kan jeg allene, efter Andres Meddeleling, anføre: at det Gamle Testaments canoniske og apocryphiske Bøger hos Coverdale, uagtet man i Pentateuchen finder betydelige Overeensstemmelser med Tyndal, maa gielde for en ny Oversættelse; og at det nye Testamente vel overhovedet synes at være en forbedret Revision af Tyndals, med Benyttelse af begge Udgaver (1526 og 1534); men dog saaledes, at han blot kan siges at have lagt sin Forgængers Arbejde til Grund for sit eget**).

Det vilde blive for vidtløftigt at forfølge Historien af Coverdales Bibel gennem de mange Udgaver, som den snart oplevede (alle trykte i London eller Southwark, fra 1537—1550)

*) Memorials of Coverdale. pag. 78. Forfatteren beraaber sig paa Withakers historical and critical Enquiring p. 51—58; og bekræfter dennes Bidneskyrd ved et andet af den engelske Theolog Dr. Geddes, som antager: „that this translation is one of more merit, and more according to the original (such as Coverdale had it) than the present authorised version.“

**) En af mine literaire Venner i England har meddeelt mig følgende Udskrift: „The New Test. appears to be in Part a revision of Tyndales, in wick Coverdale took much care, and availed himself both of the original edition (1526) and the amended one (1534). He sometimes accords with one of these, sometimes with the other; but not infrequently makes an entirely new version of a whole passage. It is not however to be understood, that Coverdale ever in the N. Test. is a servile follower of his predecessor; far from it, but he uses Tyndale as his Basis; just as King James's translators took the Elisabethan Version, or Bishop's Bible, for theirs.“ „Historical account of the English Versions of the Scriptures.“ p. 73. (En Indledning til „English Hexapla“, som indeholder 6 forskellige ældre og nyere engelske Oversættelser af det N. Testamente; London 1811. 4.)

eller den Skiebne, som Bibellæsning og de reformatoriske Religionsmeninger giennevgik i England, under de senere Aar af Henrik VIII. Regjering. Det catholske Parti fik, især efter General-Vicaren Lord Cromwells Henrettelse (28. Jul. 1540), en mere og mere kiendelig Overvægt; som en Følge heraf bleve de tidligere Anordninger, at der i enhver engelsk Kirke skulde anskaffes Bibler til Menighedens Brug, ikke efterlevede, og den givne Tilladelse til Bibelens Læsning enten indskrænket, eller endog tilbagekaldt. Saaledes f. Ex. blev det 1543 forbudet alle Fruentimre, Haandværksfolk, Læredrenge, Daglønnerne, Tjenestefolk og Arbeidsmænd, at læse for dem selv, eller for Andre, i Genrum eller offentligt, Bibelen eller det Nye Testamente paa Engelsk; og 1546 udgik paa ny et strengt Forbud mod at indføre, købe, sælge eller eie det Nye Testamente i Tyndals eller Coverdales Oversættelser, eller noget theologisk Skrift af disse eller andre ligesindede Forfattere. Saadanne Bøger skulde indleveres til Dørrigheden og strax opbrændes. Saa lidt endog Hensigten med slige Anordninger overhovedet opnaedes, saa vedblev dog Religionsfriheden at være under haard Svang og Indskrænkning; og heller ikke vovede Coverdale, saalænge Henrik VIII. levede, at vende tilbage til sit Fædreland fra sin Landsflygtighed.

Han havde imidlertid, efterat den første Udgave af hans Bibel var udkommet, levet nogen Tid i Paris (1537—38?), for her at besørge eller være behjælpelig ved en ny Udgave af Bibelen, som en Englænder Rich. Grafton, og flere, vilde lade trykke (hos Franc. Regnault). Disse havde i Begyndelsen, som det synes, hertil erhvervet sig den franske Regjerings Tilladelse; men da Udgaven var færdig, blev den taget under Beslag af Inquisitionen, og hele Oplaget af 2500 Exemplarer dømt til at opbrændes. Der fortælles imidlertid, at den Dørrighedsperson (lieutenant-criminal), som skulde

udføre Demmen, havde vidst at skaffe et stort Antal Exemplarer tilside i fire store Foustager, hvilke han solgte til en Kræmmer, og disse Exemplarer bleve paa denne Maade reddede, da Hierne siden købte dem tilbage af Kræmmeren som Maculatur. *Grafton*, som var flygtet fra Paris tilligemed sine Medhjælpere og *Coverdale*, kom dog efter nogen Tid tilbage, købte Presser og Skrift af *Regnault*, og satte sig siden ned som Bogtrykker i *London*, hvor han trykte flere Udgaver af Bibelen*). — *Coverdale* tyede derimod atter til *Tydskland*, hvor han bl. a. levede nogen Tid i *Tübingen*, og her ved Universitetet skal være bleven Doctor i Theologien. Han var nu ogsaa bleven saa fortrolig med det tydske Sprog, at Hertugen af *Zweibrücken* tog ham i sin Tjeneste og satte ham til Sognepræst i *Bergzabern*, hvor han forblev indtil *Henrik den Ottendes* Død, og den Forandring i Religionsforholdene til Fordeel for det protestantiske Parti, som indtraadte efter *Edward den Sjettes* Thronbestigelse, gav *Coverdale* Leilighed til omsider, efter 17 Mars Landflygtighed, at vende tilbage til *England*, lige saa fattig, som han reiste ud. Imidlertid havde han, som det synes, allerede tidligere giftet sig med en Jomfru, som nogle engelske Efterretninger tillægge at have været enten *dan sk*

*) *Fox: Acts and Monuments. 8th Ed. Lond. 1641. Vol. II. p. 516.* I øvrigt er dennes Efterretninger om den anden engelske Bibel-Udgave, der udkom 1537, hverken ret fuldstændige eller nøiagtige. Det er denne Udgave, der paa Titelen har det fingerede Navn *Thomas Matthews* som Oversætter, og er tilegnet Kong *Henrik VIII.* Den, som egentlig bestyrede Udgaven, var *Rogers*; Forlæggere vare *R. Grafton* og *Whitchurch*, og til Oversættelsen har man deels benyttet *Lyndals*, deels *Coverdales*. Hvor den i øvrigt er trykt, og om den staaer i Forbindelse med det Foretagende, som begyndtes i *Paris*, synes at være uklart. Jvfr. *Lewis Hist. of the Engl. Translat. of the Bible. p. 108. Memorials of Coverdale. p. 81 o. flg.* Efter denne Forfatter synes det, som den *Parisiske* Bibel-Udgave er et tidligere Foretagende, end den saakaldte *Matthews* Bibel af 1537.

eller tydsk af Fødsel*), hvilket dog ikke stemmer overeens med andre Forhold. En Søster af hende havde nemlig ægtet den bekjendte Theolog Johannes Machabeus**), der var en Skotte af Fødsel, og hans egentlige Navn Mac Alpine. Han var for Religionens Skyld draget fra sit Fædreland til England, og skal der have giftet sig, men maatte med sin Hustru under Henrik VIII. flygte til Tydskland, hvor han i Wittenberg blev fortrolig med Luther og Melancthon (som gav ham Navnet Machabeus). Anbefalet af disse Reformatorer, blev han af Christian III. kaldet til Danmark, og 1542 ansat som Professor i Theologien ved Universitetet i Kiøbenhavn (hvor han døde 1557 den 5. Decbr. og nød den Ære, at Christian III. selv fulgte hans Lig til Jorden***). Om Coverdales Hustrue veed man i øvrigt kun, at hendes Debenavn var Elisabeth, at hun endnu levede da Manden blev Biskop, og at hun af en samtidig Forfatter berømmes som en meget retskaffen og gudsfrygtig Danneqvind (a most sober, chaste and godlie matrone).

Coverdale, som ved sin Bibel-Oversættelse, og endeel theologiske, for det meste af det Tydske oversatte Skrifter, havde vundet Navnfundighed i sit Fædreland, fandt her nu ogsaa, og det selv ved Hoffet, en meget gunstig og hæderlig Modtagelse, og blev af Kong Henriks efterladte Dronning (Catharine Howard), der havde giftet sig med Lord Seymour, antaget til Huuscapellan (Almoner). Efter hendes

*) „He lived long in Germany and Denmark: where he had a benefice (dette maa menes om Tydskland) and married a sober Woman, named Elizabeth, born in those parts.“ Strype historical, chiefly ecclesiastical Memorials. Vol. II. Edward VI. Lond. 1721. p. 464.

**) Fox: Acts and Monuments. III. 182. Han melder intet om hendes Fødsel; men kun, at hun var Søster til Coverdales Hustru.

***) Jvfr. Pontoppidans Annaler. III. S. 344, hvor Machabeus' Hustru kaldes Agnete Machinson. Worms Lex. II. S. 2.

snart paafølgende Død (i Sept. 1548), synes Coverdale at være gaaet over i Kong Edwards Tjeneste, som et Slags Hofpræst, og blev den 14. Aug. 1551 af denne Konge udnævnt til Biskop i Exeter. I dette Embede, hvis Pligter han, efter en Samtidig meget berømmende Vidnesbyrd, opfyldte med den mest samvittighedsfulde Omhu, og som et Mønster paa christelige Dyder, blev han dog kun to Aar; thi neppe havde den catholske Maria, efter Edward VI. Død bestegyet Thronen, før en ny Religionsforandring indtraadte, Catholicismen atter triumpherede, og en oprørende tyrannisk Forfølgelse imod det protestantiske Parti tog sin Begyndelse. Coverdale, der som Biskop var gift, og desuden var bekiendt som en af de i Ord og Gjerning ivrigste og mest udmærkede Geistlige blandt Englands Reformatorer, blev strax affat fra sin Biskopsværdighed, og indstævnet at møde for Dronningens Raad for at forsvare sig mod de Beskyldninger for vrang Religionslærdomme, som man vilde tillægge ham. Det synes imidlertid, som man ikke strax har kunnet finde antagelige Paaskud til at fælde ham eller kaste ham i Fængsel, saaledes som det skeete med flere udmærkede højere Geistlige. Coverdale blev da vel paa fri Fod; men man seer dog, at hans Stilling maa have været meget mislig, og at han selv har anseet sig for at svæve i stor Fare for Frihed og Liv, uden at han vovede eller strax kunde finde Leilighed til at forlade London og England.

I denne Forfatning har Coverdale været betænkt paa at søge Hjælp ved sine Forbindelser i Danmark, og har i Begyndelsen af 1554 henvendt sig til sin Svoger Dr. Machæbæus, for ved dennes Bistand at formaae Christian III. til at tage ham under sin Beskyttelse, eller ved en Anbefaling og Forbøn hos den engelske Dronning, at sikre hans Liv og Frihed. I et Brev fra Kong Christian til Dronning Maria

(Goldingham, 25. April 1554) tilmeldte han denne Dronning: at efter indstændige Bønner af en af hans Undersaatter, en Mand af stor Ærd og Fromhed, for hvem Kongen bar megen Agtelse, og der baade ved Slægtskabsbaand og fælles aandelige Egenskaber var forbunden med .en vis Wyles Coverdale, forhen Biskop i Exeter, hvilken nu, ved Tidens uheldige Vilkaar var kommen i en ynkværdig Stilling, og bragt i Fængsel og i Livsfare, vilde Kongen ikke unblode paa det Indstændigste og stolende paa det gode Forhold, som fra gamle Tider havde fundet Sted imellem begge Riger, at anholde hos Dronningen om, at hun vilde tilgive Coverdale; og at, hvis Tidsumstændighederne ei gjorde det mueligt eller passende for ham at blive i England, Dronningen da vilde tilstede ham, med sin Familie at søge et Tilflugtssted i Danmark. Kongen vilde betragte dette som et Beviis paa udmærket Beliville og altid vise sig villig til at føle enhver Anmodning af Dronningen, som det stod i hans Magt at opfylde.

Denne Skrivelse af Christian III. blev vel ikke uden af Følge, i det Dronningen i hendes Svar til Kongen af Danmark ei kunde undgaae at give ham den Forsikring, at Coverdale, som i øvrigt ikke var beskyldt for nogen landsforræderisk Brode, hvortil Kongens Skrivelse syntes at sigte, men kun stod i nogen Skyld til det Kongelige Skatkammer, vist ei skulde savne Virkningen af Hans Majestæts Forbøn og Mellemlandling; og at Kongen, med hvem Dronningen altid ønskede at blive i det bedste Forhold, ei maatte tvivle om, at hun ved enhver billig Leilighed vilde vise det Maadehold og den Mildhed, som altid bør ledsage Retfærdighedens Sværd i Monarkens Haand. Disse almindelige Udtryk, og den ubestemte og tvetydige Maade, hvorpaa Maria yttrede sig om Coverdales Sag, kunde ikke berolige ham eller hans Venner, og

disse bevægede Christian III. til anden Gang at henvende sig til Dronningen, for i mere bestemte Udtryk at begiere den Tilladelse til at forlade England, hvori Coverdale, ikke uden Ahnelse om hvad der forestod de med ham ligesindede Geistlige i England, allene saae sin Frelse. I Kongens anden, med Fiinhed og en vis diplomatisk Konst affattede Skrivelse (Odense, 24de Sept. 1554) meldte han: „at det har været ham særdeles kjær at erfare, at ingen Forbrydelse, men kun en Sield til Kronen eller Dronningen, var det, som lagdes Coverdale til Last; da Kongen altsaa kunde være saa meget mere forvisset om, at Dronningen var fuldkommen villig til at opfylde hans Begiering. Han ønskede intet andet, end at hun vilde tillade Coverdale personligen at indstille sig for Kongen, og derved overbevise ham om, at han intet havde at frygte enten for Liv eller Frihed. Kongen var forud saa overbevist om, at Hendes Majestæt vilde opfylde sin Forsikkring om den Bægt, hun tillagde hans Anbefaling og Anmodning, at han ikke havde taget i Betænkning at give Coverdales Slægtninge i Danmark, der ere ganske urolige og bekymrede for hans Stiebne, sit kongelige Ord til Pant paa, at ingen Fare truede ham, og at han vilde see sit Ønske opfyldt.“ Ved at give sin Mægling og Begiering til Bedste for Biskoppen en saadan Form og et saa bestemt Udtryk af Kongens alvorlige Mening og Ønske, opnaaedes vel ogsaa dets Opfyldelse; men Coverdales Fiender søgte endnu at skade ham, og bragte Dronningen til at tøve saalænge med sit Svar, som det nogenlunde med Anstændighed kunde see. Følgelig 5 Maanedes efterat Christian den Tredies anden Skrivelse var affendt, svarede Maria emsides den 18de Februar 1555: at omendskiøndt Coverdale, hendes fødte Underfaat, endnu ei havde betalt de Fordringer, Skatkammeret havde paa ham, vilde hun, af Afgjørelse for Kongen og hans Ønske, ikke negte dets Opfyldelse;

og derfor havde bevilget Coverdale, at maatte begive sig til Danmark*). Et Rejsepas for ham og to Tjenestefolk blev udstedt Dagen efter, den 19de Februar 1555; og saaledes blev han, som en engelsk Historieforfatter siger, reddet som en Brand af Ilden**).

I Danmark, hvor den lange Udeblivelse af Dronningens Svar havde forøget hans Slægtninges Frygt for hans personlige Sikkerhed, blev han modtaget med saa meget større Glæde, som Coverdale endnu ikke havde forladt England, da nye Forfølgelser mod det reformeerte Parti under Dronning Maria brød ud med endnu større Grusomhed, end under hendes Fader***). Der berettes ogsaa, at Christian III. skal have taget meget vel imod Coverdale og tilbudt ham en Præbende, eller et geistligt Embede i Danmark (offered him a benefice in Denmark), men at han, paa Grund af sin Ukyndighed i det danske Sprog, troede, at han i dette Land ei vilde kunne gøre synderlig Nytte; og at han desuden ei kunde overtale sig til, at sætte sig til Hvil i en sorgløs Stilling i Danmark, imedens saa mange af hans geistlige Medbrødre og andre Værdige af hans Landsmænd, forfulgte som Klættere, havde maattet forlade Hjem og Fædreland med deres Familier, for at undgaae at døe paa Baalet eller vansmægte i Fængslerne. Mange af disse Landflygtige vare tyede til Nederlandene og til Rhin-Egnene i Tydskland. Coverdale forlod saaledes snart Danmark, og begav sig til Wesel, hvor han i nogen Tid levede som Præst og Prædicant for dem af hans Landsmænd, som der

*) Christian III. to Breve, og Dronning Maria's andet Svar, alle tre paa Latin, findes hos Fox, l. c. III. p. 182, 183.

***) „He was as a fire-brand plucked out of the burning.“ Fuller's Hist. of the Church. 1655. T. IX. p. 61.

****) Allerede i Februar 1555 (den 4de, 8de og 9de) brændtes Biskop Hooper af Gloucester og tre andre Geistlige, Rogers, Hooper og Taylor: „the protomartyrs of the reformed church of England.“ Lingard. l. c. VII. p. 192.

opholdt sig. Her maatte han imidlertid snart gjøre den Erfaring, at bløse fordrevne engelske Reformerte allerede imellem sig selv vare uenige og deelte i flere Religionspartier, hvoraf hvert holdt sig til sin Præst, sine Meninger og liturgiske Skikke; hvorfor de sædvanlige Følger, Splid og polemisk Bitterhed imellem Partierne og deres Ledere, ikke udeblev. Coverdale, hvis Grundsætninger og Tænkemaade var stridende imod enhver intolerant og forfølgende Aand i christelige Menigheder, kunde ikke længe finde Tilfredshed paa dette Opholdssted, og modtog gierne Tilbudet af Hertug Wolfgang af Zweibrücken, paa ny at ansætte ham i sit Land. Saaledes blev den forrige Biskop i Greter nu atter Præst i det lille Bergzabern, og levede her et Par Aars Tid, indtil man i Genf vilde besørge en ny Udgave af den engelske Bibel, og dertil ønskede hans Bistand*). Han var i Genf endnu den 15de Decbr. 1558, da man finder, at han tilligemed flere Præster i denne Stad har underskrevet et Brev til de engelske Reformerte i Frankfurt, hvori man ønskede dem til Lykke med Dronning Elisabeths Thronbestigelse, og i den Anledning formanede dem til at gjøre Ende paa al indvortes Splid, som det bedste Raaben, de kunde give deres catholske Modstandere i Hænderne.

Med saa Ord kan jeg tilføie det Fornødne om Coverdales senere Livsforhold. Man veed, at han den 12te Novbr. 1559 var tilbage i England, hvor han vel, uagtet sin Ufsættelse under den forrige Regjering, blev betragtet som Biskop (han var i denne Egenskab tilstede ved Matth. Porter's Indvielse som Erkebiskop af Canterbury den 17de Decbr. 1559); men

*) Den udkom i et Dvartbind, tilegnet Dronning Elisabeth, 1560. Man er dog uvis om, hvilken eller hvor megen Deel, Coverdale har taget i denne Bibel-Udgave, der fandt meget Bifald og blev gien- taget i England. (Memorials p. 170).

erholdt dog ikke sit Bispedømme tilbage; som det synes fordi han ikke vilde gaae ind paa visse Betingelser i Henseende til de kirkelige Skikke, grundede paa en ny Anordning (Act of uniformity) fra Elisabeths første Regjeringsaar. Coverdale, som nu var i sit 72de Aar, vedblev derfor at leve ligesaa fattig og trængende i England, som han var kommen dertil; og det var først fire Aar efter hans hjemkomst, at han den 3die Marts 1563 blev udnævnt til Præst ved et Kirkesogn i London (St. Magnus, close to London Bridge), hvis Menighed for ikke længe siden (1837) opreiste ham et Mindesmærke i Kirken. Han var da endnu saa fattig, at han maatte søge Dronning Elisabeth om Gstergivelse for den Afgift af en Deel af det første Aars Indkomster (first fruits), hvilken de engelske Geistlige paa den Tid maatte erlægge. Heller ikke dette Embede beholdt han længere end til 1566, da han nedlagde det, uden Tvivl for at undgaae at underkaste sig den edelige Forsikkring, at følge den foreskrevne Liturgie og Kirkeordning, som nu blev fordret af de Geistlige. Dog vedblev han endnu efter den Tid, i sin høie Alderdom, at prædike snart i een Kirke, snart i en anden, og havde altid megen Søgning af Tilhørere. Tre Aar senere (i Februar 1569) døde Coverdale i en Alder af 81 Aar, og blev, under Tilløb og Følge af en stor Folkeskare, der vidnede om den Agtelse og Ælærighed, man havde baaret for den ærværdige Reformator, begravet den 19de Februar i St. Bartholomæi Kirke bag Børsen i London. En Ligsteen med fire latinske Disticha udmærkede hans Gravsted, indtil den blev ødelagt ved Londons store Brand i A. 1666.